

Smaastykker.

2.

En tysk Satire over danske Stats- og Hofmænd 1784.

Ved Louis Bobé.

Blandt Bernstorffernes Slægt og Paarørende er der ingen, der ved sine oftere udtalte, haanlige og nedsættende Ytringer om det danske Folk har krænket dets Nationalfølelse dybere end A. P. Bernstorffs egen Svoger, den som tysk Digter bekjendte Greve Friedrich Leopold Stolberg.

Dette er saa meget mere at beklage som man i hans Digte og Breve finder en ægte og fin Opfattelse af den danske Natur, de sjællandske Bøgeskove og Skovsøer og særlig Sundet, der har inspireret ham til nogle af hans smukkeste Digte. Han er den første tyske Digter, der i sine Sange har forherliget Havet, saaledes i: „Hellebeck, eine seeländische Gegend“ (1776), „Badelied zu singen im Sunde“, „An das Meer“, „Die Meere“ (1777).

August Hennings, hvem Stolberg havde fjærnet fra den første Plads, han i en Aarrække havde indtaget i Ernst Schimmelmans Hjerte som dennes intimeste Ven, paataler i sine Breve oftere Stolbergs „ubetænksomme Foragt“ for den danske Nation og spotter over dennes usmagelige Opsang:

Ich bin ein Deutscher!

Stürzet herab, der Freude Thränen, dass ich es bin.¹⁾

Mange af hans overmodige og ringeagtende Ytringer om vort Land og Folk gik fra Mund til Mund og vakte stor Indignation mod ham, og man forargedes over, at hans Svoger

¹⁾ Ges. Werke der Brüder C. u. F. L. Stolberg I, 55. Museum 1894, I, 279 ff. W. Keiper, F. L. Stolbergs Jugendpoesie, Berlin 1893, 44 ff.

A. P. Bernstorff ikke bragte ham til Tavshed, især efter at denne havde skaffet ham Ansættelse i dansk Tjeneste paa en saa vigtig Post som dansk Gesandt i Berlin. „Bernstorfferne“, skriver Grevinde S. Schulin 1790 til sin Broder F. C. Warnstedt, „danne paa en altfor stødende Maade en særlig Sekt for sig ved at bevidne deres Foragt for Landets Sprog og for alt hvad der hører sammen med Folkets sunde og solide Fornuft, som de anse for Dumhed“¹⁾. Om den tyske Kreds i København ytrer J. C. Fabricius, „at den dannede en lille Cirkel for sig, fra hvilken den saa ned paa hver Indfødt, som om han mindst var en halv Grønlænder“²⁾. Stolbergs Ringeagt for det Land og Folk, der havde optaget hans bundfattede Fader og i hvilket han opvoxede og tjente som Diplomat, har særlig vakt Statsminister C. D. F. Reventlows Uvilje, der flere Gange i djærve Ord har paatalt hans Utaknemmelighed overfor Danmark, senest, da Stolberg 1814 gjorde sig til Talsmand for at Hertugdømmerne skulde rejse sig mod Danmark og slutte sig til Preussen.

Selv paa en Tid, da hans Svoger A. P. Bernstorff sad fast i Sadlen, fremkommer han bl. a. med følgende Ytring, der er betegnende for hele hans Tone: „Vort Aarhundredes Morads, det københavnske Pladder, hvor jeg hellere som en anden Adam vilde give alt Fæ i Naturen Navn end optælle alle tobenede Æsler i København“³⁾.

Vi skulle nu endelig, hvad der ikke tidligere har været bekendt, se, hvorledes Stolberg fejrede Svogerens Tilbagekaldelse 1784 med plumpe Æselsspark til de Mænd, der efter hans Mening fortjente Plads i Gabestokken.

Under sit Ophold i Broderen Christians Amtmandsbolig i Tremsbüttel i Marts 1784 forfattede Fritz Stolberg sin beskrivende Digtning „Der Traum“, i tre Sange, tilegnet Statsminister Reventlows Hustru Sofie f. v. Beulewitz⁴⁾. Den skildrer

¹⁾ Efterl. Papirer fra den reventlowske Kreds V, 218.

²⁾ ib. VI, 498.

³⁾ J. Janssen, F. L. Graf zu Stolberg 1882, 24.

⁴⁾ Ges. Werke I, 376—405. Efterl. Papirer fra den reventlowske Kreds III, XXXIV, 370 f.

Livet i Familiens lykkelige Kreds en Sommeraften i Bernstorffs Have og viser, forudsat, at Begivenhederne d. 14. April ikke have foraarsaget en væsentlig Omarbejdelse af den første Sang i dens oprindelige Nedskrift, hvor sikkert man i den stolberg-reventlowske Kreds regnede paa Bernstorffs Tilbagekaldelse og Guldbergs Fald umiddelbart efter Kronprinsens Konfirmation. Hele Digtet aander Fred og Harmoni, baade i Naturen og hos de Mennesker, der her indføres talende. „Et himmelsk Familiestykke“, kalder Goethe det, for hvem F. Stolberg endnu samme Sommer læste Digtet under sit Besøg i Weimar — „man maa have set dem“ sammen for ret at kunne nyde det¹⁾.

Naar hensés til den i „Der Traum“ raadende fredelige Stemning, forbavses man ved at gjøre Bekjendtskab med de vistnok efter Bernstorffs Tilbagevendelse forfattede, bidske og hadefulde Karakteristiker af det gamle Systems Mænd, Guldberg, Stemmann, Schack Rathlau, Moltke og Holck, der under let gjennemskuelig Maske udleveres Spotten i Stolbergs 17. Jambe med Overskriften „Das Ungeziefer“ og Mottoet af Virgil „obscoenae volucres!“

Ingen af de tyske Literaturhistorikere, der have beskæftiget sig med Stolbergs i sin Tid saa megen Opsigt vækkende Jamber²⁾, synes at have lagt Mærke til, at „Das Ungeziefer“ rummede et helt lille Portrætgalieri; ogsaa herhjemme var dette ganske gaaet af Minde, indtil der nu ved nogle nylig fundne, mellem F. C. v. Warnstedt og hans Søster Grevinde Sophie Schulin 1785 vexlede Breve kan bringes Klarhed i Sagen.

Vi skulle nu paa Grundlag af de os herved givne Vink, under Henvisning til de biografiske Enkeltheder i de af Stolberg persiflerede Personers Liv, forsøge en Analyse af den paagjældende Satire.

¹⁾ Ges. Werke III, 80 ff.

²⁾ De udkom først i Museum og derefter (1784) som særlig Bog i Leipzig. Rahbek og Riber have oversat enkelte Stykker i Minerva 1785, 2. og 3. Hefte. Jvfr. Menge, Graf F. L. Stolberg, 1862 I, 123 ff., Schmidt og Suphan, Xenien 1796, 1893, 33, 145.

Det blinde og ensidige Had, hvormed de enkelte Medlemmer af den bernstorff-reventlow-schimmelmannske og stolbergske Kreds omfattede Guldberg, ikke alene medens hans stod for Statsstyret, men selv efter hans Fald og hans Død, fremgaar af mangfoldige Ytringer i deres Brevskifter. „Snogen“, „Slangen“, „Ulven i Faareklæder“, „Banditen med Kniven skjult under Bæltet“, Skolemestertyrannen“ ere de hyppigst forekommende Skjældsord for ham¹⁾. Ikke mindre forhadet var hans haandgangne Mand Stemann, foragtelig kaldet Stehmann, fordi han under sit korte Ministeriums Tid ikke en Gang fik taget Sæde paa Tabureten, eller Stehkerl, ogsaa Betegnelse for det gamle Børnelegetøj, Troldkjæringer, der rejse sig ligesaa hurtigt som man vælter dem om. Stemann havde efter sin første Hustrus Død bejlet til Sybilla Reventlow, men hentet sig en forsmædelig Kurv, hvad der særlig gjorde ham latterlig i Familierne Reventlows og Schimmelmanns Omdømme. Schack Rathlau havde i lange Tider staaet Bernstorfferne ret nær, men den endelige Dom over ham efter 1784 er saare ugunstig. Strax efter sin Mands Fald 1780 skriver Grevinde H. Bernstorff²⁾: „I Begyndelsen havde jeg rost Schack, men han fortjener det ikke; han og Sacken hænger sammen som Ærtehalm“. Louise Stolberg hader ham: „Hvor jeg finder denne Person modbydelig“. siger hun ét Steds (1781), senere: „S. er en tvetunget, forsagt, svaghjernet, milt- og leversyg Karl“³⁾. Som den vistnok egentlige Ophavsmand til den for Bønderne lidet gunstige Hoveriforordning af 1773 maatte han være Landbovenner som Reventlowerne en Torn i Øjet, og man skumlede over hans Haardhed mod Bønderne paa de ham tilhørende Godser.

Mellem Slægterne Reventlow og Moltke var der gammelt Had. Naar Louise Stolberg som Barn hørte sine Forældre drøfte, hvem hun skulde have til Mand, sluttede Faderen altid Diskussionen: „Blot ingen Moltke“!⁴⁾

¹⁾ Efterl. Papirer I, 58, 84; III, 399; IV, 86, 88; VI, 243, 248.

²⁾ Efterladte Papirer III, 13.

³⁾ ib. 42, 107 f.; VI, 251.

⁴⁾ ib. 414.

Adam Moltke, „den gamle Adam“, Ræv og Stork i samme Person, er stadig Gjenstand for deres Spot¹⁾, ligesaa hans Frue, med Hentydning til hendes Slægtsnavn kaldet „Die Rabenmutter“.

Indholdet af den 17. Jambe er i Korthed følgende:

Digteren hænger sin Lyra bort for at gribe til Buen. Hans første Pil rammer Slangen, hvis krummede Ryg bugter sig sky i Støvet; Firbenet siger, at den endnu hvislede i det tørre Krat.

Das alte Weib im Pelz des Wolfes schlich
Gelähmt von dannen, und zum ersten Mal
Von eigner Wunde blutig liess der Wolf
Den Schafpelz fallen, den ein Staatsmann fand,
Der aus dem Schulstaub sich ans Steuer schwang.

Af Frygt for at Apollo skal vredes paa Sangeren, fordi han misbruger hans Bue, der vel ramte Python, men dog ingen Slange, der kryber i Støvet, griber han et Mikroskop for at beskue Utøjet, der græsser i Løvens gule Skind. Han begynder med „Die Schranze“ Stemann.

Diese kennet mich,
Bei meinem Anblick wird sie roth und blass,
Wiewohl mir gegen sie kein herbes Wort
Bisher entfiel, nur einst ein Seitenblick,
Der kalt und treffend auf das Männchen glitt,
Dass ihm das Lächeln auf der Lippe Glanz
Erstarrte — —
Er war gekommen, Doris zu dem Tanz
Zu fordern, die mit mir im Fenster stand.
Dem Spatzen gleich, der auf dem Kirschbaum nascht,
Ward er durch einen Blick zurückgescheucht.

Allusionen til Stemanns uheldige Bejlen er tydelig. Dertil kommer, at Sybilla Reventlow og Stolberg en Tid lang var meget optagne af hinanden og altid saas sammen paa Ballerne.

Stemann maatte trøste sig med Dronning Juliane Maries Hofdame, Komtesse Schmettau, der 1777 blev hans Hustru.

¹⁾ Efterladte Papirer III, 388, 399.

Die alte Phyllis, die das Wintergrün
Von ihren Reitzen, einem Christbaum gleich
Mit buntem Band und leichten Federn schmückt,
Und gelbe Äpfel¹⁾ unter Flitter hüllt.

Stykket om Moltke er en hel lille Biografi.

Ein Greis, der graues Haar mit Schanden birgt.
Vom Pagen schwang er sich zum höchsten Rang,
Was sag' ich schwang? Die Raupe schwingt sich nicht!
In mancher Krümmung wand er sich hinauf,
Schon kreucht er um des vierten Königs Thron.

Den første Konge gav ham en Fænnike — og døde.
A. G. Moltke blev 1722 Page hos Prins Christian, men at
han ogsaa var Fændrik vides ikke.

Er diente als Merkur dem neuen Zeus,
Der nie als Schwan, doch unverwandelt oft
Als Stier erschien, die Hörner fehlten nicht²⁾ — o. s. v.

Die bunte Raupe spann in Heuchelei
Sich ein, spann keine Seide zwar, doch lag
Sie sicher bis der fromme König starb.
Er flatterte verjünget nun empor,
Und sonnte sich in seines Königs Gunst.

Endnu soler han sig som Katten, dem Molkendiebe,
der om Efteraaret sniger sig langs Vinduerne, for at slikke
Vallen af Fadet.

Ved dette haartrukne Ordspil lykkes det ham endog at
faa Moltkes Navn frem, en Vittighed, der hundrede Aar senere
ogsaa er brugt om Feltmarskal Moltke („Frankreich hat eine
Molkenkur durchgemacht“).

Af Schack Rathlau har Stolberg givet et for Samtiden
letkjendeligt Portræt.

¹⁾ En Sort Æbler kaldes i Holsten Nonnentitten (Titte, Zitze, Kvindebryst).

²⁾ Et uhjemlet, men meget udbredt Rygte fortalte, at Moltke tilskyndede Kongen til Nydelsen af spirituøse Drikke og tilførte ham Elskerinder (se bl. a. Museum 1891, 10).

Ein kleines, feistes Herrchen watschelt dort.
 Der Stern, der über seinem Wanste blitzt,
 Ward theu'r erkauf't durch sauren Frohn; der Harm,
 Der Neid, die Angst für einen schnellen Fall,
 Sind angeschrieben im Gesicht, wiewohl
 Er seine rothen Braunen aufwärts zieht,
 Wenn er zur hohen Tafel geht; er jagt
 Den ganzen Morgen neuen Schwänken nach,
 Und achtet's nicht gering ein Hofnarr seyn.
 Ein feiger Speichellecker seines Herrn,
 Des Günstlings und des Aftergünstlings Sklav.

Videre hedder det:

Er nimmt zum zweiten Mal
 Zum scheinen seine Zuflucht, schwatzt von Pflicht
 Und Ehre, dünkt des Staates Opfer sich,
 Sich jenem Edlen gleich, dem Unverstand
 Und Trug das Steuer nahmen, eh' das Schiff
 Mit vollen Segeln auf die Sandbank fuhr.

Stolberg benytter Lejligheden til at skose til Holck.

O, wäre Seladon so klug wie er,
 Er stünde noch; ein Aftergünstling trieb
 Ihn stufenweis zurück; zwar ehrenvoll
 Ward aus dem Glanz des Hofes Seladon
 In der Geschäfte Schatten hingebannt.

Han sammenligner til Slut de af ham portrætterede med sledske, onskabsfulde, skadefro Aber og grønne Fluer, der sværme omkring den raadne Stats Aadsel. „Ræk mig Fluesmækkeren, her er Mikroskopet, her er Insektangen. Bliv mig fra Livet, Abekatte, ellers henter jeg Svøben!“

Den 17. Jambe med dens tydelige Adresse vakte umaadelig Opsigt og Forargelse, ogsaa blandt dem, der saa beundrende op til A. P. Bernstorff.

F. C. Warnstedt skriver saaledes (16. Febr. 1785) til sin Søster: „Jeg har i disse Dage læst Stolbergs Jamben. Den sidste om Guldberg, Moltke, Holck og Schack samt Stemann synes mig vel turneret og bidende, naar man kjender Personerne, selv om man finder mere Farve end Dybde i Billedet.

Jeg tror, at man nu i alle vore Departementer har travlt med at skrive Kommentarer til Jamberne¹. Den 3. April fortsætter han: „Her i Slesvig taler alle om Skandskrifter. Der er kommet os en Slags Pamflet paa Stolbergs „Das Ungeziefer“ i Hænde, der virkelig er meget tarvelig. Den burde have været god. Jeg bliver mismodig, naar jeg tænker paa vort stakkels Danmark. Hvis Bernstorff havde mere af den Egenkab, at kunne øjne „la fin des fins“, vilde vi ikke se vore eneste og kjæreste Forhaabninger tilintetgjorte og erstattede med mange Intriger¹) og kommende Ulykker.

Uden at tage Hensyn til den utilgivelige Inkonsekvens at offentliggjøre slige ynkelige Skriverier i det Øjeblik, Bernstorff vender tilbage, forbinde disse en tom Kjedsommelighed med en ligesaa barnagtig som latterlig Indbildskhed. Man skal da ogsaa paa Bernstorffs Palais have fundet opslaaet et meget onskabsfuldt Paskvil².

Endnu i April 1786 skriver Warnstedt: „Havde Grev Bernstorff handlet mandig imod Paskvillanten Stolberg, saa havde han maaget det saa, at han strax i Oldenburg havde faaet sin Afsked og saa ladet ham ligge nogle Aar. Det havde hans uforstandige Ondskab fortjent“.

Antagelig sigtes der ogsaa til „Das Ungeziefer“ i de følgende Linjer, som Grevinde Caroline Baudissin, Datter af Skatmester Greve Schimmelmann, skrev til sin Mand Grev H. F. Baudissin, den Gang dansk Gesandt i Berlin: „Ärgere Dich nicht über die Dänen, sie sind Deines Zorns nicht werth. Das Ungeziefer läst Gott ja leben, warum sollten wir es tödten.“²)

¹) Jvfr. en senere Ytring af F. C. Warnstedt (1791, 10. Maj): „Fou Bernstorff s'attiroit beaucoup d'ennemis par les premiers écrits de Sturtz à Copenhague, où il y avoit cependant de l'esprit, du sel et des connoissances; il faisoit taire enfin Sturtz en lui disant crument: Je n'aime et ne souffrirai pas que de ma maison il sorte des satyres. Qu'auroit il dit, si c'eut été les calomnies les plus personnelles et les dictons les plus sots et les plus decoussus que quelqu'un de sa maison auroit fait imprimer?“

²) Man har gjort Stolberg Uret ved at tillægge ham det bekjendte Epigram:

Hvor hurtigt og let baade Oprindelsen og Kommentaren til en Satire kan gaa af Minde, skjønt Samtiden vidste god Besked om begge Dele, viser bl. a. P. A. Heibergs *Laterna Magica Vise*¹⁾. Anledningen til dens Fremkomst, og en saadan tør man vel forudsætte, var gaaet i Glemme, indtil det nu af et samtidigt Brev fra Grevinde Charlotte Schimmelmänn kan oplyses, at Visen, der „leger Himmelspræt“ med det gamle Testamentes Beretninger og Personligheder, er foranlediget ved Præsten ved St. Petri Kirke Marezolls opsigtsvækkende Prædikener, der ved sin nedbrydende Bibelkritik ganske forvirrede Begreberne.

3.

Et mislykket Forsøg paa en ny Opfattelse af Statsforandringen 1660.

Ved J. A. Fridericia.

En yngre amerikansk Historiker af norsk Slægt, Dr. Johan O. Evjen har som Inauguraldisertation i Leipzig udgivet et Skrift: *Die Staatsumwälzung in Dänemark im Jahre 1660* (Leipzig 1903), hvilket først for nylig er kommet mig i Hænde. Det indeholder en paa god Benyttelse af Litteraturen støttet selvstændig Fremstilling af den i Titlen nævnte Begivenhed i alle dens Enkeltheder, men vil tillige vise alle tidligere Skildringer og Opfattelser af den ud af Videnskabens Rige, og særlig har han vendt disse Angreb mod mig som den, der

Den Dänen, sey es Gott geklagt,
Ward Wein und Geist zugleich versagt.

Tyge Rothe tog i sin Piece: Brev og Bøn til vore Skribentere om Svar paa nogle Forhaanelser imod os, hvilke findes i en tydsk Bog, kaldet *Kinder Spiele*; Kbhvn. 1778, til Gjenmæle herimod. Bogen *Kinderspiele u. Gespräche* 1777 er forfattet af Schummel i Magdeburg (anmeldt i Nye kritiske Tilskuer 1778, 405, jvfr. ib. 22 f.). — Efterl. Papirer IV, 267.

¹⁾ Visen fremkom først i J. Smidths Lommebog for Historie og Selskabelighed for 1795, 117 ff. F. Rønning: Rationalismens Tidsalder III, 2. Afd., 333. Efterladte Papirer IV, 157.